

УДК 94(477)«1917»

DOI: 10.30840/2413-7065.2(79).2021.233132

ПОЧАТКОВИЙ ПЕРІОД ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ: ВІД 3 (16) БЕРЕЗНЯ ДО ПРОВЕДЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО КОНГРЕСУ У КВІТНІ 1917 РОКУ

Олександр КУЧЕРУКorcid.org/0000-0003-2983-6664

завідувач відділу «Музей Української революції 1917–1921 років»

Національного музею історії України

Анотація. Серед багатьох питань, пов'язаних із феноменом Української революції 1917–1921 рр., особливу увагу дослідників привертає специфіка розгортання найбільш раннього етапу її історії. Це не випадково, адже в цей період український національний рух у Російській імперії, який із початком Першої світової війни фактично був підданий тотальній забороні, засвідчив свою силу і здатність стати реальним чинником мобілізації мас. Логіка історичного розвитку подій практично відразу ж після появи на початку березня 1917 р. у Києві організаційного центру українства зумовила революційну трансформацію суспільної свідомості у напрямі від поміркованих вимог, які висувалися у дореволюційний час відносно нечисленною групою громадських діячів і стосувалися переважно шкільництва, елементарних можливостей для розвитку національної культури та вкрай обмежених форм місцевого самоуправління, до потужного ствердження суверенної волі українського народу, який незворотно став на шлях державотворення.

Зважаючи на це, у статті висвітлюються як історичний контекст, обставини та умови створення Української Центральної Ради, так і особливості позиціонування в ній представників різних політичних течій упродовж найменш задокументованого періоду: від кінця лютого 1917 р. до Всеукраїнського національного конгресу (6–8 квітня 1917 р.). На основі аналізу спогадів учасників та свідків процесу, періодики та офіційних видань Української Центральної Ради уточнено прізвища групи українських діячів, які були її членами-засновниками. Наголошено на тому, що, попри невдоволення українських діячів старшого покоління, пов'язаних із Товариством Українських Поступовців, цей революційний парламент почав формуватися як широке об'єднання груп, партій та організацій, які репрезентували увесь спектр існуючих у той час українських політичних сил. Особлива увага звертається на те, що вже на початковому етапі формування Української Центральної Ради проблема консолідації постала однією з найбільш актуальних на порядку денному національного життя.

Ключові слова: Українська революція 1917–1921 рр.; Українська Центральна Рада; Українська Народна Республіка; Товариство Українських Поступовців; революція; національне відродження; преса; організаційні форми українського руху.

THE INITIAL PERIOD OF ACTIVITY OF THE CENTRAL COUNCIL OF UKRAINE: SINCE MARCH 3 (16) TILL THE NATIONAL CONGRESS IN APRIL 1917

Oleksandr KUCHERUK Head of the Department of “The Museum of the Ukrainian Revolution of 1917–1921”
of the National Museum of the History of Ukraine

© Кучерук О.

Annotation. *Among many issues related to the phenomenon of the Ukrainian Revolution of 1917–1921, the specifics of the development of the earliest stage of its history attracts special attention of the researchers.*

It is no accident, because during this period the Ukrainian national movement in the Russian Empire, which was in fact totally banned with the outbreak of the First World War, proved its strength and its ability to become a real factor in mobilizing the masses.

The logic of historical events initiated almost immediately by the appearance in early March 1917 in Kyiv of the organizational center of Ukrainians led to a revolutionary transformation of public consciousness in terms of moderate demands made in pre-revolutionary times by a relatively small group of public figures, as well as to a strong assertion of the sovereign will of the Ukrainian people, who had irreversibly embarked on the path of state formation. The demands mainly concerned schooling, basic opportunities for development of national culture and extremely limited forms of local self-government.

In view of this, the article considers both the historical context, circumstances and conditions of the establishment of the Central Council of Ukraine, and the peculiarities of positioning the representatives of various political currents during the least documented period: from the end of February 1917 to the All-Ukrainian National Congress (April 6–8, 1917). Based on the analysis of the recollections of participants and witnesses of the process, periodicals and official publications of the Central Council of Ukraine, the names of the Ukrainian figures who were its founding members, were clarified. It was emphasized that, despite the dissatisfaction of the older Ukrainian activists associated with the Society of Ukrainian Progressives, this revolutionary parliament began to form as a broad union of groups, parties and organizations representing the full range of Ukrainian political forces at the time. Particular attention is paid to the fact that at the initial stage of formation of the Central Council of Ukraine the problem of consolidation has become one of the most pressing on the agenda of national life.

Key words: *Ukrainian Revolution of 1917–1921; Central Council of Ukraine; Ukrainian People's Republic; Society of Ukrainian Progressives; revolution; national revival; press; organizational forms of the Ukrainian movement.*

Першопочатки Української Центральної Ради, утворення, формування, структура та первісний персональний склад від кінця лютого 1917 р. (тут і далі дати подаємо за чинним тоді календарем і стилем) до Національного конгресу 6–8 квітня 1917 р., так би мовити, «перекрили» пізніші події Української революції 1917–1921 рр. Найбільш ранній період історії УЦР до сьогодні не можна вважати остаточно з'ясованим, про що свідчить дискусія сучасних дослідників [21].

Джерельною базою дослідження є власне протоколи засідань УЦР, офіційні видання та інші документи, а також газетні повідомлення і репортажі в київській російській («Киевская мысль», «Киевлянин» та ін.) та українській пресі

(«Вісти з Української Центральної Ради», «Нова Рада», «Робітничка газета» та ін.).

Важливим джерелом є спогади окремих учасників та свідків. Найранішою у часі є стаття Д. Антоновича (під псевдонімом М. Жученко) «Українське життя у Києві на світанку волі», що була написана, так би мовити, по гарячих слідах і опублікована в поновленому у липні 1917 р. «Літературно-науковому віснику» (т. 6, кн. 1), проте більшість спогадів з'явилися значно пізніше – переважно у 1930-х роках. Найінформативнішими публікаціями є такі: Антонович Д. Довкола засновин Центральної Ради [1]; Винниченко В. Відродження нації [6]; Вісти з Української Центральної Ради у Києві [7]; Грушевський М. Спомини [8];

Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1920) [10]; Євтимович В. Військо йде: Уривок із спогадів про березень 1917 р. в Києві [11]; Єремій М. За лаштунками Центральної Ради (Сторінки зі спогадів) [12]; Жученко М. Українське життя у Києві на світанку волі [13]; Зозуля Я. Велика українська революція (Матеріали до історії відновлення української державності) [14]; Кириєнко О. Перші хвилини української революції у спогадах Людмили Старицької-Черняхівської [15]; Королів-Старий В. Центральна Рада (згадка) [16]; Король Н. Очима звичайного учасника (Спогади з 1917–1921 років) [17]; Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 рр. [22]; Чикаленко Є. Уривок з моїх споминів за 1917 рік [23]; Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917) [25].

Цим списком майже вичерпується джерельна база авторства очевидців і учасників, бо усі інші писали переважно з чужих слів і розповідей, використовуючи опубліковані документи тощо. Не залишилися чи не збереглися щоденники або принаймні спогади про перші дні УЦР С. Єфремова, М. Міхновського, братів О. і А. Степаненків та ін.

Притлумлені українські сили в час столипінської реакції перед Першою світовою війною усе ж знаходили певні форми діяльності, тим самим забезпечуючи якщо не організаційну то принаймні ментальну єдність.

Враховано, що багато провідних діячів з початком Першої світової війни було вислано в глиб Росії (М. Грушевський), дехто вимушено виїхав за кордон (В. Винниченко), багатьох було мобілізовано до війська (М. Міхновський). Для легальної чи напівлегальної діяльності

для українців залишилася дуже вузька ніша, а коло активних українців було не таким уже й широким. Зрозуміло, що якоїсь виразної організованої політичної активності українці проявляти не могли, обмежуючись участю в легальних загальноросійських товариствах і рухах, частина ж колишніх активних українців чи співчуваючих українському рухові перебували в стані своєрідного політичного анабіозу.

Користуючись обставинами, з початком Першої світової війни українцям вдалося надати прихованого українського характеру окремим громадським допомогив організаціям. Серед них – засноване в кінці 1914 р. «Общество помощи населению Юга России» (поруч з подібними товариствами поляків, євреїв, литовців латишів та інших народів воно перебувало у підпорядкуванні державної Особливої наради з облаштування біженців). Головою «Общества помощи населению Юга России» був В. Ігнатович (майбутній директор Українського державного банку), заступником голови – Д. Дорошенко, секретарем – М. Ішуніна (в її помешканні знаходилася канцелярія товариства). До його складу увійшли, зокрема, Л. Старицька-Черняхівська, Н. Дорошенко, Л. Шульгина, З. Мірна та ін.: загальна чисельність разом із філіями складала майже 300 членів. Засяг дії «Общества...» розповсюджувався на 8 українських губерній, Галичину, Буковину та Бессарабську губернію.

У можливій формі з літа 1911 р. діяло (прикриваючись російською вимовою «Родіна») товариство «Родина», що фактично було продовжувачем забороненої владою у 1912 р. літературно-художньої організації «Український клуб» (заснована 1908 р.: голова ради М. Лисенко).

Головою «Родини» була Л. Старицька-Черняхівська (племінниця М. Лисенка).

Товариство орендувало для своїх потреб приміщення у будинку по вул. Володимирській, 42 (тут раніше розташовувався «Український клуб»): там відбувалися різноманітні імпрези, працювали окремі секції клубу, діяла бібліотека, буфет тощо. Власне двоповерховий будинок з напівпідвальним поверхом по вул. Володимирській, 42 зведено в середині XIX ст. (ще два поверхи бездарної архітектури добудовано після Другої світової війни). На початкових двох поверхах у той час було розташовано 14 квартир, більшість яких здавалися в оренду.

Товариство «Родина», чи, як за інерцією його називали, «Український клуб», орендувало три квартири: «№№ 2, 3, 13 – Український клуб; 13 кімнат, 5 передпокоїв, 1 кухня... Річна плата за письмовою угодою – 4.050 руб.» [9], – читаємо у тогочасних «Сведениях о доходах, получаемых домовладельцами по Старокиевскому участку (ул. Владимирская)». Назагал товариство «Родина», займаючи 19 кімнат, було найбільшим орендарем у будинку, де, окрім нього, розташувалися також палітурна майстерня, «польське училище» та польське жіноче товариство. Три квартири орендували лікарі-стоматологи, одну – крамар.

Із початком Першої світової війни, щоб забезпечити себе від реквізиції приміщення, «Родина» у серпні 1914 р. надала більшу його частину під шпиталь на 50 ліжок для поранених воїнів. Цей шпиталь, як і багато інших, входив у систему Комітету Південно-Західного фронту Всеросійського союзу міст (голова Ф. Штейнгель), «дамою-попечителькою» шпиталю призначили Л. Старицьку-Черняхівську. Шпиталь (власне – палати

для поранених) займали більшість кімнат, одну чи дві кімнати відвели під кабінети лікарів, окремо – перев'язочна, кімната для персоналу (медсестри, санітари), кімната для зберігання ліків та медичного обладнання, кухня, їдальня. Якесь приміщення було виділено для зберігання продуктів, були також ванні кімнати, санітарні приміщення тощо. Як писав свідок, «цей шпиталь мав виключно українську обслугу: лікарів, медичних сестер і санітарів» [17, с. 1145]. Для своїх потреб «Родина» залишила на першому поверсі чотири кімнати в квартирі № 2, куди перенесли меблі та інші речі з кімнат, де розмістився шпиталь. Відомо, що одна з кімнат називалася «бильярдною», інша – «картярською» [11, с. 32], окремо був кабінет Л. Старицької-Черняхівської, там же зберігалася документація тощо.

У кінці лютого 1917 р. Російська революція як процес остаточного розвалу імперії Романових досягла кульмінації. 27 лютого Петроград був паралізований страйками, війська гарнізону виходили з-під контролю влади. У ніч на 27 лютого Дума – парламент російської конституційної монархії – створила Тимчасовий комітет Державної Думи і проголосила, що бере на себе всю владу до утворення Тимчасового уряду: на перехідний період виконавча влада мала належати групі комісарів з числа Державної Думи.

2 березня російський цар Микола II Романов зрікся влади на користь брата, але і той відмовився від трону, тому влада перейшла до Тимчасового комітету Державної Думи. Тоді ж почалося формування нового республіканського уряду Росії. У київських газетах про зречення царя повідомили лише 4 березня. У Києві закипіло громадське

життя, почали створюватися різноманітні комітети, об'єднання, ради тощо. 1–2 березня з майже 40 політичних та громадських організацій (переважно російських, бо українських легальних фактично ще не було) утворили дорадчий орган управління містом – Об'єднану раду громадських організацій м. Києва. 4 березня відбулося перше засідання виконавчого органу цієї Ради – Виконавчого комітету – у складі 12 осіб: головою обрано заступника Київського міського голови Н. Страдомського, від українців до першого складу Виконкому як секретар увійшов А. Ніковський (згодом число членів Виконкому було збільшено, розширилася й українська присутність, але вона ніколи не була переважаючою). «Вісти з Української Центральної Ради» в числі від 19 березня повідомляли: «Заснований 3 марта Виконавчий комітет з громадських представників фактично являється тимчасовим урядом нашого міста і краю. ... Українство у Комітеті заступлене од національних організацій (Ніковський) і тими, що обрані були од інших громадських організацій (Єфремов, Паламарчук, Порш, Штейнгель і ин.), ... проводячи українські домагання серед того навалу праці, яка спадає на Виконавчий комітет» [7].

2 березня 1917 р. група представників від заводів і майстерень ухвалила рішення про необхідність створення Ради робітничих депутатів, 4 березня на зібранні в Народній аудиторії (Бульварно-Кудрявська) утворено Раду робітничих депутатів, а 7 (20) березня обрано виконавчий комітет (голова – есер Павло Незлобін, заступники – А. Дорогов і Єрмаков). Основу ради склали представники меншовицького відлामу російських соціал-демократів,

а більшовики зізнавалися: «Наше становище в Раді р[обітничих] д[епутатів] і Виконкомі зарисовувалося не блискучим. ... Більшість на виборах отримали дрібно-буржуазні партії. ... Наша фракція не оформлена. Меншовики в переважаючій більшості» [2, с. 11]. Першими з військового середовища 7 березня зібралися представники від офіцерів, військових лікарів та військових чиновників гарнізону Київського військового округу, нарада відбулася в приміщенні штабу Військового округу на Банковій (тут з 1991 р. – Адміністрація Президентів України). Зібрання проголосило створення Ради офіцерських депутатів і обрало виконавчий комітет. Окремо 8 березня 1917 р. в казармах 3-го понтонного батальйону біля заводу «Арсенал» пройшло зібрання представників із солдатів військових частин (переважно з тих, що дислоковані в Києві), яке також розглянуло питання про створення Ради військових депутатів. Ці дві військові ради об'єдналися в Раду військових депутатів, головою обрали представника меншовицького відлामу Російської соціал-демократичної партії Є. Таска.

Створення

Української Центральної Ради

28 лютого 1917 р. в будинку Київського земства (нині вул. Володимирська, 33) відбувалося чергове зібрання «Общества помощи населению Юга России». Вів засідання заступник голови Д. Дорошенко. Песимізму присутнім додавало розчарування від того, що влада не дозволила жодних заходів з відзначення Шевченківських днів, заборонила навіть церковну панахиду. Л. Старицька-Черняхівська згадувала, що під час засідання «вчувся телефонний дзвоник і до

телефону покликано голову Українського Клубу – себто мене. Зхвилюваний економ Клубу переказував по телефону, що в клубі зібралася група молоді – не членів клубу, всі говорять про те, що почалася революція [...]. Звістка була така несподівана, що всі присутні вирушили разом» [15, с. 531] до клубу «Родина», де «[В.] Петрушевський пояснив, що одержано неймовірну, але певну звістку з залізничних кол» [15, с. 531] про революцію у Петрограді. Згадане повідомлення-відозва надійшло увечері 28 лютого циркулярно по системі залізничного телеграфу, яку подано з Петрограду за наказом призначеного Тимчасовим комітетом Державної Думи комісара Міністерства шляхів сполучень, депутата Думи О. Бублікова. Телеграму, як то було заведено, вивісили на спеціальній дощці оголошень в управлінні залізниць у Києві. Блискавично ця інформація поширилася не лише по Києву, а й по усій країні. Отож «ту-ж хвилину присутніми вирішено було скликати на завтра (1 березня: Л. Старицька-Черняхівська помилково вказує дату 29 лютого, забуваючи, що лютий місяць, крім переступних років, має лише 28 днів. – О. К.) зібрання представників всіх українських організацій і все українське громадянство» [15, с. 531].

Хто персонально і скільки учасників було на зібранні 1 березня – встановити важко, – говорить Л. Старицька-Черняхівська: «...в тісних залах Укр[аїнського] Клубу представники всього українськ[ого] громад[янства], молодь, жіноцтво, інтелігенція і робітництво, представники всіх партій. Звістка вже облетіла все місто: – неймовірне стало дійсністю. Люде прибували й прибували. Од натовпу пара стояла в хатах,

і тьмяно сяяло електричество, але на те ніхто не вважав, всі говорили шпарно, радісно, всі світилися якоюсь надзвичайною радістю» [15, с. 532]. Основні заклики і вимоги до нової влади, що формувалися в процесі розмов, – це українізація школи, вільна українська преса та запровадження української адміністрації. 1 березня вислано телеграми в Москву до М. Грушевського та В. Винниченка з проханням щонайшвидше приїхати до Києва [15, с. 532].

Як згадував пізніше призначений Тимчасовим урядом комісар Київського військового округу К. Оберучев, у перші дні революції до нього «звернувся один приятель українець і від імені свого і своїх товаришів, а також і дружини висланого, з проханням сприяти поверненню в Київ [...] Михайла Сергійовича Грушевського. [...] І я вжив усіх заходів до якнайшвидшого звільнення від заборони і поверненню Грушевського до Києва» [19, с. 98]. На той час М. Грушевський, який перебував у Москві, збирався їхати до Києва і писав до М. Мочульського у листі від 4 березня 1917 р.: «Мабуть, і я виїду – хоч не надто – між нами – вірю в тривкість того, що сталося» [18, с. 96]. М. Грушевський прибув до Києва у ніч на 13 березня, а В. Винниченко – 22 березня: варто зазначити, що у своїх спогадах голова Української Центральної Ради заперечував вирішальну участь К. Оберучева в отриманні дозволу на повернення до Києва.

Київський дім Є. Чикаленка по вул. Маріїнсько-Благовіщенській, 56 довгі роки був своєрідним київським українським «саломом»: власне, це був центр Товариства Українських Поступовців (ТУП). Чикаленківські славнозвісні «понеділки» бачили багатьох українських

політичних, громадських і культурних діячів. За словами секретаря Центральної Ради М. Єремїва, садиба Чикаленків «на початках революції залишилася головним центром українського політичного життя» [12, с. 102]. Скликане 2 березня термінове засідання ради ТУПу показало, що революційні події вимагають іншого темпу і ритму. В. Королів дещо іронічно нотує: «...досить сказати, що на згадану, мовляв, «всенародну» нараду зійшлося до Є. Х. Чикаленка лише 27 чоловік» [16, с. 22]. Тим часом ТУП розробляло свою стратегію, намагаючись, так би мовити, долаштувати Товариство до потреб революційного часу і зберегти за собою керівне становище, ґрунтуючи претензії на тому, що ТУП в останні роки залишалося єдиною якщо не діючою, то принаймні існуючою політичною українською організацією. За словами Є. Чикаленка, після наради 2 березня «найенергічніші старшини клубу [«Родина»], М. Синицький та В. Королів, запропонували нам, щоб Тупівська Рада, яка збиралася завше по четвергах у мене, засідала що-вечора в Клубі, щоб раз-у-раз було відомо громадянству про що вона міркує і що вирішує, бо всі відчують потребу керуючого органу» [23, с. 10]. В. Євтимович оповідає, що «увечері 3 березня в клубі «Родина» в більшій кімнаті – «більярдній», що тепер служила за «фойє», тиснулася сила всякого українського люду... Рада засідала в «картярській» [11, с. 32], де зібралися «всі приявні в той час в Києві члени «Родини»: Л. М. Старицька-Черняхівська, Л. Яновська, О. О'Конор-Вілінська, С. Єфремов, Ів. М. Стешенко, М. Синицький, Ф. Матушевський, Аркадій і Олександр Степаненки, Веселовський, ветеринарний лікар Королів, Макаренко (пізніше член

Директорії) і чимало інших» [11, с. 32]. Головував на зборах С. Єфремов. Автор спогадів отримав можливість виступити перед учасниками зборів від імені групи військових, що перебували на той час у клубі у справі їхньої участі, і запропонував «до диспозиції Українській раді» себе та військових, за дорученням яких виступав. Тоді ж, як зазначає Л. Старицька-Черняхівська, «постановлено було скласти спільну раду, до якої ввійшли-б представники всіх українських партій. Зерном цієї ради стала рада ТУП-а, до неї мали прилучитися другі» [15, с. 532]. Дуже схоже (по гарячих слідах) описує ситуацію і Д. Антонович у статті в першому (липневому) 1917 р. числі відновленого «Літературно-Наукового вісника»: «Усі стали однодушно на тому, що треба утворити «Українську Центральну Раду», яка б об'єднала всі українські організації і громади. Центральна Рада склалася з представників давнього «Товариства Українських Поступовців», представників українських робітників, солдатів, кооператорів, укр. Соціал-демократичної партії та інших громад і гуртів» [13, с. 151].

Хто ті «представники»? Це уцілілі як фізично, так і політично члени колишніх українських соціалістичних партій, а також нова генерація, що походила зі студентського середовища та військових, які внаслідок обставин війни і революції творили нову національно-політичну силу. Л. Старицька-Черняхівська, не приховуючи прикрого враження, писала: «На перші-ж збори прибув Д. В. А. (Д. Антонович. – О. К.), привів з собою двох чи трьох робітників і зазначив, що вони прибули jako представники 12 с[оціал]-д[емократичних] робітницьких організацій, а через те їм належить

відповідна кількість голосів в майбутній раді. Це справило сумне враження, особливо на мене. Звичайно, всі добре знали, що та заява – брехня, що не те що 12 с[оціал]-д[емократичних] робітничих організацій не було на той час в Києві, але чи була їх хоч одна?» [15, с. 532]. Складнощі комунікації між різними поколіннями українських політиків згадує представник «молоді» поручник Н. Король, описуючи свої відвідини «Родини» 4 березня: «Увійшли до невеличкої кімнати, ми – кілька військовиків – застали там 15–16 осіб середнього і старшого віку, виключно ТУП-івців. Нас зустріли досить таки непривітно, уважаючи нашу появу за «свавільство військової молоді» [...] ТУП захопив для себе в «Родині» дві кімнати, де сходились його члени, і тримав їх замкненими, коли не було зібрань ТУП. Для решти українців залишено дві маленькі кімнати» [17, с. 1148–1149]. Той же поручник оповідає, що того ж вечора «у дверях появилися Д. В. Антонович, І. Стещенко і Аркадій Степаненко. Вони одразу заявили, що репрезентують українські соціалістичні партії» [17, с. 1149] і якщо їх як представників соціалістичних партій не включають до складу Центральної Ради, то «вони створять свою аналогічну централю, яка – крім культурно-просвітньої роботи – буде вести ще й політично-державну» [17, с. 1149]. Дуже схоже про цю ситуацію пише Є. Чикаленко: «...на друге ж засідання ради в клуб прийшли: І. Стещенко, Д. Антонович та О. Степаненко як представники якихось десяти соціалістичних організацій [...] Вони рішучо заявили, що вважають свої організації рівноправними з ТУПівською і вимагають, щоб у раду увійшло від кожної їхньої організації по стільки ж делегатів,

скільки є членів ТУПівської ради [...] Щоб не розбивати сил і не витворювати двох центрів, ми рішили з'єднатися з тими «делегатами від соціалістичних організацій» [23, с. 10–11]. Зазначимо, що до ради ТУП на березень 1917 р. входили О. Андрієвська, А. Вілінський, А. Вязлов, Д. Дорошенко, С. Єфремов, Ф. Матушевський, А. Ніковський, В. Прокопович, Л. Старицька-Черняхівська, Є. Чикаленко [23, с. 10–11], а це 10 осіб. Таким чином, було зреалізовано пропозицію соціалістів додати до десятки ТУП десятки соціалістів, що разом мали б скласти «централю» Ради.

Сам же Д. Антонович розповів (у споминах вже 1937 р.), що на весну 1917 р. від українського соціал-демократичного руху «залишилися самі недобитки і ті поховалися по щілинах [...] на перший альярм революції вони воскресли, подоповнювалися і кинулися шукати колишнього проводу» [1]; вони знайшли його в середовищі, що перед війною згуртувалося навколо київського часопису українських соціал-демократів «Дзвін» – це були «міцно спаяні між собою окремі співробітники, в дуже невеликому числі, не більше, навіть менше, як десяток людей» [1]. Місцем зібрань «воскреслих» соціалістів стало помешкання Д. Антоновича на вул. Жилянській, 20, де й відбувалися зустрічі і наради цього середовища. М. Грушевський на основі інформацій, отриманих від дочки, К. Грушевської, яка була присутньою (випадково) на нараді в помешканні Д. Антоновича, записав: «На довгих нарадах, які відбувались в тих днях 3–4 березня, рішено було добиватись утворення центрального об'єднуючого органу, замість проектованого тупівцями бюро ТУП, обсіпаного делегаціями інших

організацій» [8, с. 129]. Про своїх союзників кооператорів Д. Антонович відкрито говорив, що вони «були в лихих відносинах з місцевим ТУП-ом і потягнулися сюди (тобто до соціалістів Д. Антоновича. – О. К.) не із симпатій до соціалізму, а з антипатії і опозиції до ТУП-а» [1]. Студентські організації також прийняли сторону Д. Антоновича, знайшов він підтримку, за його ж словами, і «у крайнє правого українського громадянства, у націоналістів» [1], зокрема, зумів порозумітися з М. Міхновським. Зазначимо, що поручник М. Міхновський (служив у Київському воєнному окружному суді) разом з кількома однодумцями у ці дні розпочав справу організації Українського військового клубу імені гетьмана Павла Полуботка (формально засновано 16 березня 1917 р.), який, за задумом, мав би взяти на себе створення українського національного війська. Певний час, не маючи ніякого приміщення, група М. Міхновського проводила свої зустрічі в клубі «Родина», тобто перебувала у центрі подій.

Важливе уточнення: окремі еміграційні дослідники (П. Мірчук, Р. Млиновецький та ін.; віднедавна до їхньої думки доєднався і дехто з «материкових» істориків) пропагували версію про існування двох Центральних Рад, однієї – ТУПівської та другої, яка постала у середовищі «самостійників». До того ж створена вона нібито раніше ТУПівської, і її виникнення пов'язували з іменами М. Міхновського, В. Атамановського та таємною організацією «Братство самостійників». Цю версію детально проаналізував В. Верстюк і прийшов до висновку, що немає документованих підстав говорити про Центральну Раду «самостійників» [5].

Різниця поглядів, як уже зазначалося, вимагала компромісу, тому, за словами Д. Антоновича, спільно «рішено зложити поки що тимчасову Центральну Раду з ядра в числі до 25 людей з тим, щоб вона далі доповнювалася кооптацією головним чином делегатами з-поза Києва» [1]. Це «ядро» сконструйовано таким чином: 5 осіб від ТУП, 5 – від «робітництва», 2 – від Української соціал-демократичної робітничої партії, решта (не визначаючи розподіл місць) – від «академічної молоді» та українських кооперативних організацій. У цьому випадку вже не йшлося про раду з 10 ТУПівців і 10 соціалістів, а склалася виразно анти-ТУПівська коаліція. Наслідком цього ТУП, отримавши 5 місць, практично не використовувало їх: реальне представництво ТУПу в Українській Центральній Раді з'явилося тільки після завершення роботи Всеукраїнського національного конгресу. Певним компромісом було також рішення заочно обрати головою Ради давнішого члена ТУПу М. Грушевського, товаришами голови – представника кооперативного руху Ф. Крижанівського та соціаліста Д. Антоновича, секретарем – соціаліста В. Коваля, секретарем – соціаліста С. Веселовського. Як відомо, М. Грушевський, приїхавши до Києва та очоливши Центральну Раду, одразу відмежувався від ТУПу і прийняв (спочатку ще досить невизначно) сторону соціалістів, ставши по тому одним зі «стовпів» УПСР.

Перший випуск газети «Вісти з Української Центральної Ради» 19 березня (вже під контролем М. Грушевського) вказує 4 березня як дату заснування Ради та подає перелік установ і організацій, що увійшли до її складу.

Одразу вкажемо, що ТУПу серед них немає, натомість до Ради увійшли

представники Українського наукового товариства (керівник М. Грушевський), Українського технічного агрономічного товариства «Праця», яке взагалі було засноване лише 7 березня 1917 р. (перебувало під впливом соціал-демократів), Українського педагогічного товариства (не оформилося у постійну тривку організацію), Національного українського союзу (нечисленна структура, яка виникла у ті дні, фактично не діяла), Союзу земств і міст Південно-Західного фронту (керівник – Ф. Штейнгель, український діяч і чільна постать у середовищі масонів), а вказані в повідомленні «соціал-демократичні групи» фактично представлені були майже випадковими особами.

Зазначимо, що компромісна пропозиція створити Раду із 25 членів так і не була остаточно зреалізована, революційна стихія та амбіції окремих лідерів не дали можливості впровадити досягнутих домовленостей.

Назва

Назва «Українська Центральна Рада» з погляду нашого часу абсолютно природна, але на початку березня 1917 р. обговорювалися й інші назви цієї структури. Саме слово «рада» було присутнім у більшості комбінацій, а от далі – народна, головна, об'єднана: усі ці варіанти були предметом суперечок. Учасник подій В. Королів свідчить, що «назва першого українського парламенту народилася» завдяки члену ТУПу правникові М. Синицькому, і пояснює ідею такої назви: «...в кожному селі є своя місцева «українська рада» ... в Києві є «Центральна» – і природно, що нецентральні повинні й мусять координувати свою чинність з «Центральною» [16,

с. 23]. На той час української преси не існувало (перше число органу УЦР «Вісти з Української Центральної Ради» вийшло 19 березня, газети «Нова Рада» – 25 березня, «Робітничої газети» – 30 березня, «Боротьби» – 1 травня, «Народної волі» – 4 травня), тому доводилося користуватися російськомовною, щоб «на її гадючих шпальтах знайти притулок для українського організуючого голосу, через неї пустити по усій Україні велику українську акцію» [16, с. 22], тобто інформацію про створення Української Центральної Ради. Для того було використано газету «Киевская мысль». Увечері 3 березня член ТУП М. Синицький домовився про публікацію в «Киевской мысли»: наступного дня, тобто 4 березня, в цій газеті з'явився допис М. Синицького (без підпису), що став хрестоматійним для аналізу початків Центральної Ради. У замітці М. Синицького йдеться про «багатолюдне зібрання» 3 березня і називається координаційний орган українського руху – Центральна Рада, але ще без слова «українська». 5 березня ця ж газета подала наступний допис М. Синицького: у ньому повідомлялося, що напередодні, тобто 4 березня, українські громадські організації об'єдналися «в складі комітету «Центральна Рада». Отже, до існуючого «ядра» Центральної Ради того дня було додано представників окремих українських організацій.

У першому прилюдному документі – відозві «До Українського народу», – ухваленому 9 березня 1917 р., стоїть підпис «Українська Центральна Рада», що є фактично першим офіційним вживанням назви українського революційного парламенту. Сама Українська Центральна Рада як державна інституція вважала днем свого заснування 4 березня 1917 р.

Перший склад

Принадно зазначимо, що газетне повідомлення М. Синицького про участь у зборах 3 березня «свыше» 100 осіб ледве чи відповідало дійсності, бо, як було сказано, клуб тулився в чотирьох кімнатах, які, до того ж, були заставлені меблями і майном з кімнат, звільнених під військовий шпиталь, тож жодна з наявних кімнат не могла одночасно вмістити таку кількість учасників. Вочевидь, М. Синицький, аби показати розмах українського руху та захотити суспільство, свідомо подав оте «свыше».

Хто увійшов до першого складу Української Центральної Ради, сформованої на початку березня 1917 р., встановити дуже важко або й практично неможливо. До нас не дійшло ніяких записів чи протоколів або тогочасних публікацій з переліком осіб, які увійшли до першого складу УЦР. Спробу укласти такий список було зроблено через кілька десятиліть після подій у виданні Української вільної академії наук у США «Велика Українська революція» (1967). До редакційної п'ятичленної комісії увійшло три колишніх члени УЦР, загальне ж упорядкування виконав один із них – Я. Зозуля. Це видання містить «Склад Української Центральної Ради, що її створили делегації українських організацій, до Українського Національного Конгресу» і подає список з 84 прізвищ з ремаркою «були ще й інші делегати, однак про це не збереглося даних» [14, с. 102]. Джерелами до укладання списку вказано кілька позицій: перше число «Вістей з Української Центральної Ради», книга спогадів Є. Чикаленка (1931), перший том «Історії України» Д. Дорошенка (1932), стаття

М. Жученка (Д. Антоновича) в «Літературно-науковому віснику» (1917) та більшовицьке видання «1917-й год на Киевщине» (1928). Але якщо оглянути вказані джерела, то виявимо, що жодне з них не містить ніяких списків. Сучасне видання В. Верстюка і Т. Осташко «Діячі Української Центральної Ради: Біографічний довідник» (1998) подає дещо більший список первісного складу УЦР – 94 особи, проте не вказує джерела, звідки взяті ці дані.

Зі спогадів учасників можна «витягнути» окремі прізвища самих учасників нарад 3 і 4 березня. Л. Старицька-Черняхівська називає такі прізвища: Д. Дорошенко, В. Петрушевський, В. Євтимович, Л. Старицька-Черняхівська, О. О'Конор-Вілінська, С. Єфремов, І. Стешенко, М. Синицький, Ф. Матушевський, брати А. і О. Степаненки, С. Веселовський, В. Королів, А. Макаренко.

Тепер оглянемо документи самої Центральної Ради. До часу проведення Національного конгресу (6–8 квітня 1917 р.) Рада провела низку засідань: перші з 4 по 8 березня не запроTOCOLьовані та 10 запроTOCOLьованих засідань (9, 10, 12, 13, 15, 20, 21, 25, 30 та 31 березня). Поглянемо на склад їхніх учасників:

9 березня – Д. Дорошенко, Ф. Крижанівський, Л. Скрипник (жінка);

10 березня – Д. Антонович, М. Вороний, (?). Вус, Є. Гармаш, В. Коваль, М. Міхновський, Л. Скрипник (Скрипникова), В. Шульгин, неназваний представник київського духовенства;

12 березня – В. Волошин, М. Стасюк, І. Стешенко;

13 березня – С. Веселовський, В. Волошин, В. Коваль, Ф. Крижанівський, М. Садовський, Л. Скрипник

(Скрипникова), Ю. Тищенко, «солдатські відпоручники»;

15 березня – Д. Антонович, М. Василенко, О. Вілінський, В. Волошин, М. Вороний, М. Грушевський, (?). Зигадорчук, С. Колос, В. Королів, Ф. Матушевський, В. Науменко, П. Понятенко, М. Садовський, М. Синицький, Л. Скрипник (Скрипникова), М. Стасюк, І. Стешенко, В. Шульгин;

19 березня – М. Грушевський, В. Науменко, Д. Антонович, С. Веселовський, В. Коваль, М. Ткаченко, І. Стешенко, Л. Скрипник, В. (або О.) Шульгин, (?). Вус;

20 березня – (?). Мельник, С. Єфремов;

21 березня – С. Шемет, М. Шаповал, С. Єфремов, Д. Дорошенко;

25 березня – М. Грушевський, С. Веселовський;

30 березня – О. Шульгин;

31 березня – прізвищ не подано.

Це було останнє засідання Ради до проведення Національного конгресу у великодні дні 6–8 квітня 1917 р. та обрання нового складу УЦР.

За абеткою список членів УЦР періоду від перших зборів до Національного конгресу, що зафіксовані у протоколах Ради, пресі та спогадах:

1. Андрієвський Опанас;
2. Антонович Дмитро;
3. Василенко Микола;
4. Веселовський Сергій;
5. Вілінський Олександр;
6. Волошин В.;
7. Вороний Микола;
8. Вус (?);
9. Гармаш Євтихій;
10. Грушевський Михайло;
11. Дорошенко Дмитро;
12. Єфремов Сергій;

13. Зигадорчук (?);

14. Коваль Володимир;

15. Колос Сергій;

16. Королів Василь;

17. Крижанівський Федір;

18. Макаренко Андрій;

19. Матушевський Федір;

20. Міхновський Микола;

21. Науменко Володимир;

22. О'Конор-Вілінська Олександра;

23. Петрушевський Віктор;

24. Понятенко Прокіп;

25. Садовський Микола;

26. Синицький Максим;

27. Скрипник (Скрипникова) Людмила;

28. Старицька-Черняхівська Людмила;

29. Стасюк Микола;

30. Степаненко Аркадій;

31. Степаненко Олександр;

32. Стешенко Іван;

33. Тищенко Юрій;

34. Ткаченко Михайло;

35. Шаповал Микита;

36. Шемет Сергій;

37. Шульгин Володимир;

38. Шульгин Олександр;

39. Яновська Любов;

40. Яновська Людмила;

41. Мельник (?);

42. Неназваний представник київського духовенства;

43. «Солдатські відпоручники».

Разом це 50 осіб, з яких на прізвище відомо 41.

Таким чином, ми розглянули процеси і події, що пов'язані з утворенням першого українського парламенту – Української Центральної Ради, та окреслили коло осіб, які стояли біля її початків, коли доводилося ухвалювати рішення, що дійсно стали історичними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович Д. Довкола засновин Центральної Ради. *Діло*. Львів, 1937. 27 березня.
2. Бош Е. Год борьбы. Москва – Ленинград: Государственное издательство, 1925. 271 с.
3. Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради: Біографічний довідник. Київ, 1998. 254 с.
4. Верстюк В. Склад і структура Української Центральної Ради. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр.* Київ: Інститут історії НАН України, 2009. № 4. С. 5–30.
5. Верстюк В. Українська Центральна Рада: період становлення. *Український історичний журнал*. Київ, 2007. № 2. С. 23–46.
6. Винниченко В. Відродження нації. У трьох томах. Том I. Київ – Відень, 1920. 355 с.
7. *Вісти з Української Центральної Ради у Києві*. Київ, 1917. № 1.
8. Грушевський М. Спомини. Київ, 1989. № 8. С. 103–154.
9. Державний архів міста Києва. Ф. 163. Оп. 6. Спр. 306.
10. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1920). Мюнхен: Українське видавництво, 1969. 543 с.
11. Євтимович В. Військо йде: Уривок із спогадів про березень 1917 р. в Києві. Львів, 1937. 123 с.
12. Єремійв М. За лаштунками Центральної Ради (Сторінки зі спогадів). *Український історик*. Нью-Йорк – Мюнхен, 1968. № 1–4. С. 94–104.
13. Жученко М. Українське життя у Києві на світанку волі. *Літературно-науковий вісник*. Київ, 1917. № 1. С. 150–154.
14. Зозуля Я. Велика українська революція (Матеріали до історії відновлення української державності). Нью-Йорк, 1967. 112 с.
15. Кирієнко О. Перші хвилини української революції у спогадах Людмили Старицької-Черняхівської. *Український археографічний щорічник*. Київ, 2007. Вип. 12. С. 517–533.
16. Королів-Старий В. Центральна Рада (згадка). *Тризуб*. Париж, 1927. № 16.
17. Король Н. Очима звичайного учасника (Спогади з 1917–1921 років). *Визвольний шлях*. Лондон, 1967. Кн. 10. С. 1137–1162.
18. Листи Михайла Грушевського до Михайла Мочульського (1901–1933). Львів, 2004. 153 с.
19. Оберучев К. В дни революции: воспоминания участника великой русской революции 1917-го года. Нью-Йорк: Первое Русское Издательство в Америке, 1919. 144 с.
20. Турченко Ф. Утворення Української Центральної Ради: джерела та їх інтерпретація. *Український історичний журнал*. Київ, 2007. № 2. С. 63–77.
21. Турченко Ф. Утворення Української Центральної Ради: Незакінчена дискусія. *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. Запоріжжя, 2006. № XX. С. 117–127.
22. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 рр.: у чотирьох томах. Т. 1. Відень, 1921. 152 с.
23. Чикаленко Є. Уривок з моїх споминів за 1917 рік. Прага, 1932. 56 с.
24. Чикаленко Є. Щоденник. Том I (1907–1917). Київ: Темпора, 2011. 480 с.
25. Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917). Львів: Видавнича кооператива «Червона калина», 1931. 496 с.

REFERENCES

1. ANTONOVYCH, D. (March 27, 1937). How the Central Council Was Founded. *Dilo*. Lviv. [in Ukr.]
2. BOSH, Ye. (1925). *A Year of Struggle*. Moscow–Leningrad: Gosudarstvennoye izdatelstvo, 271 p. [in Rus.]
3. VERSTIUK, V., OSTASHKO, T. (1998). *Figures of the Ukrainian Central Council: Biographical Reference Book*. Kyiv, 254 p. [in Ukr.]
4. VERSTIUK, V. (2009). Composition and Structure of the Ukrainian Central Council. *Problemy vyvchennia istorii Ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 (Problems of Studying the History of*

- the Ukrainian Revolution of 1917–1921*), Vol. 4. Kyiv, pp. 5–30. [in Ukr.]
5. VERSTIUK, V. (2007). Ukrainian Central Rada: The Period of Formation. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* (Ukrainian Historical Journal), Vol. 2. Kyiv, pp. 23–46. [in Ukr.]
6. VYNNYCHENKO, V. (1920). *Revival of the Nation*. Part I. Kyiv–Vienna, 355 p. [in Ukr.]
7. *Visty z Ukrainskoi Tsentralnoi Rady in Kyiv*, Vol. 1. Kyiv [in Ukr.]
8. HRUSHEVSKY, M. (1989). *Memoirs*. Vol. 8. Kyiv, pp. 103–154. [in Ukr.]
9. *State Archives of Kyiv*. [in Ukr.]
10. DOROSHENKO, D. (1969). *My Memories of the Recent Past (1914–1920)*. Munich: Ukrainske vydavnytstvo, 543 p. [in Ukr.]
11. YEVTYMOVYCH, V. (1937). *The March of the Army: An Excerpt from the Memoirs of March 1917 in Kiev*. Lviv, 123 p. [in Ukr.]
12. YEREMIIV, M. (1968). Behind the Scenes of the Central Council (Pages from the Memoirs). *Ukrainskyi istoryk* (Ukrainian Historian). Vol. 1–4. New York – Munich. pp. 94–104. [in Ukr.]
13. ZHUCHENKO, M. (1917). Ukrainian Life in Kyiv at the Dawn of Freedom. *Literaturno-naukovyi visnyk* (Literary and Academic Journal), Vol. 1. Kyiv, pp. 150–154. [in Ukr.]
14. ZOZULIA, Ya. (1967). *The Great Ukrainian Revolution (Materials on the History of the Restoration of Ukrainian Statehood)*. New York, 112 p. [in Ukr.]
15. KYRIHENKO, O. (2007). The First Minutes of the Ukrainian Revolution in the Memoirs of Liudmila Starytskaya-Cherniakhivska. *Ukrainskyi arkhеоhrafichnyi shchorichnyk* (Ukrainian Archaeographic Yearbook). Vol. 12. Kyiv, pp. 517–533. [in Ukr.]
16. KOROLIV-STARYI, V. (1927). Central Council (A Memoir). *Tryzub*, Vol. 16. Parys. [in Ukr.]
17. KOROL, N. (1967). Through the Eyes of an Ordinary Participant (Memories from 1917–1921). *Vyzvolnyi shliakh*, Vol. 10. London, pp. 1137–1162. [in Ukr.]
18. *Letters of Mykhailo Hrushevsky to Mykhailo Mochulskyi (1901–1933)*. (2004). Lviv, 153 p. [in Ukr.]
19. OBERUCHEV, K. (1919). *In the Days of the Revolution: Memoirs of a Participant on the Great Russian Revolution of 1917*. New-York: The First Russian Publishing in the USA, 144 p. [in Rus.]
20. TURCHENKO, F. (2007). Formation of the Ukrainian Central Council: Sources and Their Interpretation. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* (Ukrainian Historical Journal), Vol. 2. Kyiv, pp. 63–77. [in Ukr.]
21. TURCHENKO, F. (2006). Formation of the Ukrainian Central Council: Incomplete Discussion. In: *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho derzhavnoho universytetu* (Academic Works of the Historical Faculty of Zaporizhzhia State University), Vol. XX. Zaporizhzhia, pp. 117–127. [in Ukr.]
22. KHRYSYTIUK, P. (1921). *Notes and Materials on the History of the Ukrainian Revolution of 1917–1920*: In Four Volumes. Vol. 1. Vienna, 152 p. [in Ukr.]
23. CHYKALENKO, Ye (1932). *An Excerpt from My Memories of 1917*. Prague, 56 p. [in Ukr.]
24. CHYKALENKO, Ye. (2011). (190–1917) *Volume I of Diary*. Kyiv: Tempora, 480 p. [in Ukr.]
25. CHYKALENKO, Ye. (2011). *Diary (1907–1917)*. Lviv: “Chervona kalyna” Publishing Cooperative, 496 p. [in Ukr.]